

М. Сенета,
аспірант кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка
науковий керівник - П. Іванишин,
д.філол.н., професор
Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка
e-mail: mseneta@email.ua

ІВАН ОГІЄНКО ЯК ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ ДІАСПОРИ

Величезна шевченкознавча спадщина української діаспори стає дедалі більш доступною для літературознавців та широкого загалу читачів. Серед таких відомих імен, чії праці проливають нове світло в науці, варто загадати В. Барку, Д. Бучинського, Д. Донцова, В. Доманицького, Є. Маланюк, Л. Білецький, І. Огієнко та ін. Серед цих імен чільне місце посідає І. Огієнко – відомий церковний ієрарх, вчений-дослідник української мови, літературознавець.

Його перу належать такі ґрунтовні шевченкознавчі праці: «Перше видання революційних віршів Тараса Шевченка (1960), «Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961), «Релігійність Тараса Шевченка» (1964) та численні статті у його канадському часописі «Віра й Культура» (1953-1967). Дослідник зацікавився творчістю Кобзаря ще з молодих літ. Зокрема, у київській газеті «Рада» за 1909 він вміщує чимало статей, присвячених феномену Шевченка – «Шевченко на селі. Чи знають Шевченка та його твори наші селяни» (№46), «Як колись читали Шевченка» (№47), «Нариси з духового життя наших селян. IV. Українська самосвідомість наших селян» (№125) та ін. Провідна тема його розвідок – розкриття величі поетичного генія Т. Шевченка.

Варто зазначити, що великий внесок у дослідженні шевченкознавчих праць І. Огієнка зробили М. Тимошик [3; 4] та Є. Сохацька [2]. Однак тут хотілося б детальніше зупинитись на розкритті ідейного змісту праці «Релігійність Тараса Шевченка» (1964). Праця тим більше виглядає новаторською, що на той час говорити про християнські погляди поета було заборонено. Офіційно прийнятий радянською системою канон Шевченка-атеїста не піддавався оскарженню. На той час уже вийшло кілька вагомих праць, що підкреслювали релігійну спрямованість поезії Кобзаря. Зокрема, варто відзначити 4-томне видання «Кобзаря» Т. Шевченка (Вінніпег, 1952-1954) за ред. Л. Білецького, де автор послідовно виводить образ Т. Шевченка як національного поета, християнина. В таких координатах розуміє правду Кобзаря В. Барка (Нью-Йорк, 1961). Через рік виходить фундаментальне дослідження Д. Бучинського «Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка» (Мадрид-Лондон, 1962), у якій автор чітко відносить постать Кобзаря до когорти християнських філософів. На цьому тлі чіткіше вимальовується оригінальність праці «Релігійність Тараса Шевченка» (1964). Вагомість її зростає, враховуючи, що сам автор був церковним ієрархом УПЦ в еміграції і авторитетним мовознавцем, зокрема дослідником історії української мови. Тому І. Огієнко професійним оком дивився на поезію Т. Шевченка. Одразу підчас читання цієї монографії видно щире прагнення літературознавця спростувати очевидну фальсифікацію радянської влади про атеїзм Шевченка. Для цього дослідник наводить конкретні уривки з віршів поета, де чітко простежується виразна релігійна спрямованість Кобзаря. Для того, щоби відшукати релігійні мотиви у творчості поета, слід насамперед самим мати певний духовний досвід. А за якими критеріями судити про християнську спрямованість поезії? Чи це формальна кількість слів – Бог, сповідь, покаєння, християни? Чи використання

церковних старослов'янізмів? Чи створення власних шедеврів на біблійні мотиви? Мабуть, і все з вище наведеного і водночас.

Праця складається з 17 невеликих розділів, назви яких говорять самі за себе: «Релігійний стиль Шевченкових творів», «Релігійність Шевченка», «Шевченкова моральна й релігійна наука». І останній розділ однозначно стверджує «Шевченко був віруючий!». Кожен розділ – це невиткий допис, що має тезу і логічні обґрунтування, цитати з «Кобзаря». Він може існувати як окремий твір, або ж бути об'єднаними Автор розділ за розділом поступово приводить читача до думки, що Т. Шевченко – глибоко віруюча людина і що важливо – зберіг цю віру і зріс у ній навіть у засланні, де умови працювали на те, щоб знищити її. Власне, за мету своєї праці автор і ставить до вести, що «Кобзар» високо релігійний твір» [1, 7]. Такою наполегливою метою це дослідження дещо схоже до праці Д. Бучинського «Християнсько-філософська думка Тараса Г. Шевченка» (1962). Можна припустити, що про вихід цієї праці дослідник не знав, оскільки вийшла вона у Мадриді, різниця в часі невелика (всього 2 роки). Тому і так послідовно, а інколи навіть і дуже однозначно говорить про релігійність поета. Дослідник навіть не сильно вдається до аргументації власних спостережень, адже це і так очевидно. Цікаво, що дуже часто автор використовує уривки з «Кобзаря». Це можна пояснити тим, що дослідник тим більше підтверджує власну думку цитатами з тексту. Водночас це свідчить про те, що він не поринає у філософські чи якісь абстрактні міркування, віддаляючись від живого слова. З іншого боку, це, як на мене, трохи збіднює сам виклад матеріалу, що подекуди сприймається як переказ ідей поета.

Цікавими є зіставлення старослов'янізмів із мовою творів поета. Особливо яскраво це виражено у творах після заслання і переспіваних «Давидових псалмах». Це, на думку, літературознавця, пов'язано з тим, що ще малим поет читав Псалтир, читав церковні книжки, написані цією мовою. Взагалі, дослідник комплексно береться до вивчення своєї справи: він аналізує життя поета на приклад виявлення причин, що посприяли його вихованню в релігійному дусі. Тут він називає такі фактори: релігійна сім'я, дяківська школа, самоосвіта, вдумливе читання Біблії на засланні. Інколи вчений навіть вдається до простого порівняння окремих фрагментів з поезії. Зокрема, це показано на прикладі поеми «Марія» і зіставлення з акафістом до Богородиці.

Одним із доказів Шевченкової релігійності є також часте вживання таких слів, як Бог, Господь, Божий, святий та ін.. Це є, на думку самого автора ознакою релігійного стилю поета. А найбільшим виразником такої стильової належності є мова поета – «богобійно мова, мова лагідна й тиха. І в цьому була її велика сила: народ легко сприймав її душею й серцем як свою!» [1, 9]. Можна сказати, що І. Огієнко як мовознавець, а зокрема як автор «Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови» (1961) міг авторитетно так стверджувати, бо мав на це підстави.

Цікавим з-поміж інших є розділ «Церковне життя в Кобзарі». Очевидно, що тут дається взнаки церковна діяльність самого митрополита, який на прикладах з поезії пише про Таїнство Хрещення, Миропомазання, Шлюб, чин похорону, традиція ходінь на прощі, обряд дзвоніння перед Літургією, що присутні в творах Т. Шевченка.

Звертаючи увагу на такі виразні прояви релігійності в поезії Кобзаря, шевченкознавець не оминає гострі кути. Ті фрагменти, окремі слова чи рядки, що ставали каменем спотикання, митрополит особливо акцентує і щиро каже, що «приступає до найтруднішого розділу моєї праці, -- вияснити й показати, яким був Тарас Шевченко, коли впадав у розпач та в чорну безнадію [...]. Шевченко писав і тоді, коли одчай мутив йому розум, і він писав часом і таке, чого нормально ніколи не написав би. Часом на Шевченка падає тяжке обвинувачення: богохульник... Так, розпач Шевченків був тяжкий, а безнадія темна й паморочна, але свідомим «богохульником» Шевченко ніколи не був!» [1, 56]. Митрополит береться за нелегку справу: обґрунтувати гострі і різкі випадки-звертання поета до Бога. І пояснює це дуже просто, виходячи з християнського вчення про батьківські стосунки між Богом-Отцем і людиною – яка є створінням Божим, Його

дитиною. Коли ж ми перебуваємо у тісних стосунках з батьком, то говоримо йому все, що нас хвилює. Тож яким більшим буде звертання генія народу до Бога за свій народ! «Хто глибоко й по-синівському любить Бога, як рідного батька, ой часом і поводитьсь з Ним, як зо своїм батьком. Візьмімо Пророка Давида, -- у Псалтирі повно Давидових скарг проти Бога, чому то несправедники так добре живуть та багатіють, чому то так множитьсь число ворогів!» [1, 57]. Отже, тут дослідник висуває тезу про пророчий пафос поезії Шевченка.

Серцевиною праці є різночитання Шевченкових текстів. Огієнко наводить місця з радянських видань і видань «Кобзаря» 1910 р. за редакцією В. Доманицького та лейпцизького видання 1859 р. («Новые стихотворения Пушкина и Шевченки») і робить висновок не на користь перших. Особливо вражаючими, досі не відомими в шевченкознавстві, є коментарі вченого до «Заповіту» («Як умру, то поховайте»), вперше надрукованого в лейпцизькому виданні. Виявляється, там не було атеїстичного «а до того - я не знаю Бога». На думку Огієнка, «...хтось пізніше навмисне вставив «я не знаю Бога», і тим зіпсував і будову вірша, і Шевченкову ідеологію, роблячи з нього атеїста» [1, 67-68]. Учений зазначає, що чув про автографи, де нібито рукою Шевченка написано «я не знаю Бога», але є й автографи і без цього. Доповнюючи Івана Огієнка, треба сказати, що названий вислів є все-таки у книзі автографів Т. Шевченка. Похвально те, що шевченкознавець не оминув такого дражливого питання у своєму дослідженні, а висловив власну позицію.

Окрему увагу автор приділяє дослідженню й аналізу поеми «Марія», що на думку автора є «каменем спотикання» і для релігійності самого автора, і іспит для всіх його дослідників і критиків» [1, 78]. Мабуть, проблема виникає через те, що в поемі Т. Шевченко досить неоднозначно передав момент Благовіщення. Тому одні літературознавці відстоюють думку про Непорочне Зачаття Ісуса, а інші, що в поемі цю подію Кобзар представив по-людськи. Для з'ясування істини дослідник навіть вводить окремий розділ «Благовіщення». Наводячи фрагменти є Євангелій, що передають вказану сцену і порівнюючи сцену зустрічі з гостем Марії в однойменній поемі, Т. Шевченко доводить: «Людського Зачаття в «Марії» зовсім нема, -- його вносять самі читачі та критики-дослідники своїм незрозумінням! [...] Про людське Зачаття Сина Божого Шевченко хіба й не думав! Помилка й грішні думки виникають тільки через неясний опис Благовіщення» [1, 88].

У розділі XVII «Закінчення: Шевченко був віруючий!» Огієнко підсумовує всю працю й стверджує, що Шевченко був людиною щиро й глибоко релігійною, а його «нарікання» на Бога були випадковими і породжувались виключно його розпачем, спричиненим як важким життям України, так і своїм власним. Такі моменти розпачу бувають в житті кожної людини, однак не слід на цьому акцентувати і зводити поезію Т. Шевченка до таких мотив

Список використаних джерел

1. Митрополит Іларіон. Релігійність Тараса Шевченка / Іларіон, митрополит. – Вінніпег, 1964. – 103 с.
2. Сохацька Є. Шевченкіана Івана Огієнка / Є. Сохацька // «Молюся за весь Рідний Край...» Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2007. – С. 132-145.
3. Тимошик М. Канадська Шевченкіана митрополита Іларіона / Іван Огієнко / Митрополит Іларіон // Тарас Шевченко. Упорядн., автор передмови і комент. Микола Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2002. – С. 7-40.
4. Тимошик М. Шевченкіана Івана Огієнка / М. Тимошик // Дивослово. – 2007. – №3. – С. 33-37.